

דורש אל המתים

מבוא

בשבוע שעבר למדנו על העקרון של **לועג לרש**, ממנו נובעות כל ההלכות האוסרות עלינו לקיים מצוות בבתי העלמין ובקברת המת. הבאנו את תשובתו המפורטת של הרב אליעזר וולדנברג על תפילה בטלית ובתפילין בבית הכנסת שהוקם על הציון של ר"נ מברסלב באומן, המצוי כנראה בלבו של בית עלמין.

טענתי שההלכות הקשורות בביקור ובהתנהלות הראויה בבית העלמין מתבססות על שני עקרונות, [1] לועג לרש, ו [2] דורש אל המתים.

בעקבות פניה של מספר חברים, אני רוצה להוסיף שיש עוד מספר עקרונות שגם הם מגדירים ההתנהלות הקשורה לנפטרים, אבל הם לא נוגעים ישירות לנושא שלנו. הכוונה היא [1] לכל הקשור בטומאת המת ובהרחקת הכוהנים, [2] באיסורי ההנאה מהמת ומקברו, [3] והאיסור לבזות את המת. בוודאי שגם אלה מהווים עקרונות מנחים. כאמור, נושאים אלה חורגים מהנושא שלנו.

דורש אל המתים כאיסור תורה

כאמור היום נעסוק בעקרון השני, המכונה בהלכה **דורש אל המתים**.

עקרון זה מתבסס על דברי התורה בפרשת שופטים, (דברים יח),

(י) **לֹא־יִמָּצֵא בְךָ מַעֲבִיר בְּנֹ-וּבִתּוֹ בְּאֵשׁ קֶסֶם קִסְמִים מְעוֹגֵן וּמְנַחֵשׁ וּמְכַשֵּׁף:**

(יא) **וְחָבֵר חָבֵר וְשָׂאֵל אוֹב וְיִדְעֹנִי וְדֹרֵשׁ אֶל-הַמֵּתִים:**

(יב) **כִּי־תִעֲבֹת ה' כָּל־עֲשֵׂה אֱלֹה וּבְגִלְלֵי הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֹה ה' אֶ-לֹהֶיךָ מוֹרִישׁ אוֹתָם מִפְּנֵיךְ:**

(יג) **תָּמִים תִּהְיֶה עִם ה' אֶ-לֹהֶיךָ: ס**

לכאורה דברים ברורים, כשם שאסורה עשיית הכשפים, וכל ניסיון להתקשר אל עולמות שמעבר לנו, כך אין לפנות אל המתים שכבר אינם.

גישה זו אף תואמת היטב את ההרחקה השיטתית מהמתים המצויה בתורה. אנו מצויים להקפיד לבא אל בית המקדש בטהרה, ועל הכהנים נאסר להיטמא למת אלא ל 7 קרובים.

וכך ראה את הדברים גם המהרי"ל, מי שעיצב את מנהגי אשכנז כבר במאה הי"ד.

ספר מהרי"ל (מנהגים) הלכות תענית

והמשתטח על קברי הצדיקים ומתפלל אל ישים מגמתו נגד המתים השוכבים שם, אך יבקש מאת השם יתברך שיתן אליו רחמים בזכות הצדיקים שוכני עפר תנצב"ה.

לכאורה יש לנו איסור תורה לפנות אל המתים ולבקש את הסיוע שלהם.

מקורות אחרים-דרישה אל המתים מותרת

אבל להבנה הפשוטה הזו קיימות במקורות מספר הסתייגויות.

1. הגמרא מפרטת את איסור הדרישה אל המתים בדרך מעט שונה.

סנהדרין דף סה עמוד ב

דורש למתים - כדתינאי: ודורש אל המתים - זה המרעיב עצמו והולך ולן בבית הקברות כדי שתשרה עליו רוח טומאה.

והרמב"ם הסביר בהלכות ע"ז, שהמשמעות של השראת רוח הטומאה, היא התקשרות עם המת, כדי שיגלה לו את העתידות.

וכך כתב הרמב"ם בהלכות עבודה זרה פרק יא הלכה יג

איזהו דורש אל המתים זה המרעיב את עצמו והולך ולן בבית הקברות כדי שיבא מת בחלום ויודיעו מה ששאל עליו.....כללו של דבר כל העושה כדי שיבא המת ויודיעו לוקה שנאמר לא ימצא בך מעביר וגו' ודורש אל המתים.

מצינו אם כן שעל פי הגמרא האיסור לדורש אל המתים מוגבל לבקשות מהמת לגלות את העתיד,

ואין כאן איסור מפורש לבקש סיוע אחר מהמת, או להתפלל אליו.

2. מצינו בגמרא דעות המחייבות בפירוש תפילה אל המתים.

2.1 במסכת תענית דף טז ע"א,

למה יוצאין לבית הקברות? פליגי בה רבי לוי בר חמא ורבי חנינא. חד אמר: **הרי אנו חשובין לפניך כמתים, וחד אמר: כדי שיבקשו עלינו מתים רחמים.**

2.2 וכן מצינו שכלב הלך למערת המכפילה ובקש שיתפללו עליו, במסכת סוטה דף לד ע"ב, ויעלו בנגב ויבא עד חברון - ויבואו מבעי ליה! אמר רבא: מלמד, שפירש כלב מעצת מרגלים והלך ונשתטח על קברי אבות, אמר להן: **אבותי, בקשו עלי רחמים שאנצל מעצת מרגלים.** יהושע כבר בקש משה עליו רחמים, שנאמר: ויקרא משה להושע בן נון יהושע, יה יושיעך מעצת מרגלים. והיינו דכתיב: ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וגו'.

3. לשון הזוהר מחייבת פניה אל המתים, על סמך הטענה שהאיסור של דרישה על המת, חל רק על מתי עכו"ם, שהרי מתי ישראל חיים וקיימים בעולם האמת.

זוהר כרך ג (ויקרא) פרשת אחרי מות [המתחיל בדף נו עמוד א]

ודורש אל המתים אל המתים דייקא, דאינון חייבי עלמא דאינון מעמין עכו"ם דאשתכחו תדיר מתים, אבל ישראל דאינון זכאי קשוט שלמה קרא עלייהו (קהלת ד) ושבח אני את המתים שכבר מתו בזמנא אחרא ולא השתא, שכבר מתו, והשתא אינון חייין, תרגום,

יש לדייק אל המתים דווקא, שהם תמיד חייבים, שהם מאומות העולם. אבל ישראל שהם באמת זכאים, קרא עליהם שלמה המלך 'ושבח אני את המתים שכבר מתו בזמן אחר ולא עכשיו, שכבר מתו ועכשיו הם חיים.

ולכן לסיכום, אין דעה מוכרחת. גם בתשובות הפוסקים המאוחרים, אין פסיקה חד משמעית, והם עומדים על המחלוקת העקרונית והישנה. לדוגמא נביא את תשובתו של המהר"ם שיק, מחשובי תלמידי החתם סופר בהונגריה. הוא מסכם התשובה ומציין שהנושא במחלוקת

ראשונים. וחלקו בו חכמי אשכנז במאה הי"ב- המאה הי"ד, רבי חיים פלטיאל והמהר"ל בצד האוסר, ורבי יהודה החסיד על פי הזוהר, בצד המתיר. וכך כתב,

ומכל מקום דעות הפוסקים פליגי בזה, דעת מהר"ח (מורנו הרב חיים פלטיאל המאה הי"ג גרמניה) ומהר"ל ולבוש וסיעתם, סבירא להו דעיקר התפילה צריך להיות נגד ה', ובשכר אמונה זו בהשארה הנצחית, ובשכר ועונש, יקבל ה' את תפלתו.

אבל דעת ספר חסידים ובספר הזוהר, ועל פיהם נתייסדה נוסחת התפילה של מענה לשון, סוברים דהתפילה היא שימליצו לטובה עלינו ובעבורינו.

בספיקא דאורייתא היה מקום להחמיר, אך המציאות שונה

מצינו א"כ מחלוקת הפוסקים לגבי דין התורה, לא ימצא בכך דורש אל המתים.

במקרים של מחלוקת תקף הכלל של ספיקא דאורייתא לחומרה, כלומר בכל ספק בדין של התורה יש להחמיר בו.

אני מתיימר לומר שאילו מחלוקת מעין זו היתה קיימת בהלכות שבת או בהלכות טריפות, היינו ניצבים מאחורי המחמירים בצורה אחידה ואיתנה. מה גם שבעניינינו מתארת התורה את האיסורים כתועבת ה' ממש, שבגללה מוריש הקב"ה מפגנו את הגויים הנוהגים כך.

(יב) **כִּי־תוֹעֲבַת ה' כִּלְעֵשָׂה אֵלֶּה וּבְגַלְלַת הַתּוֹעֲבֹת הָאֵלֶּה ה' אֶל־לִקְיָךְ מוֹרִישׁ אוֹתָם מִפְּנֵיךְ:**

בפועל המצב כלל אינו כזה.

בפועל גוברת והולכת המגמה לפנות אל המתים בכל עת. זו מגמה כמעט מיסטית, החוצה היום עדות.

- מטפחים עליה לקברו של כל צדיק, רצוי ביום פטירתו.
- מטפחים מסעות לקברי צדיקים בעיקר באירופה ובצפון אפריקה.
- אוספים כספים רבים כדי להזכיר שמות על קברות הצדיקים.
- שמים מאות פתקי משאלות על כל קבר.
- מאפיינים את הקברים בסיוע לקשיים מוגדרים, כלומר מייחדים קבר של צדיק

זה לפתרון בעניות של פרנסה, קבר זה לקשיי לידה, קבר זה לקשיי חיתון ועוד.

- עוזבים את הבית בר"ה, ומקיימים את ר"ת של אלול 'את להורים ואני לאומן' ועוד ועוד.

אין שבוע בלי התכנסות באחד מהקברות.

מה גרם לכל אלה? מדוע מתעלמים מהדעה המחמירה?

בנושא שלנו הקשור להתייחסות שלנו לנפטרים ולעולם הבא, חכמת ההמונים היא שקובעת את המנהג, והפוסקים כולם לא מסוגלים או לא רוצים לעמוד מנגד.

לאחרונה שוחחתי עם גבי כהן על העשייה הרבה והמבורכת של חמיו, ד"ר כהנא ששמש במשך שנים כמנהל המיתולוגי של משרד הדתות. הוא ראה כיעד חשוב את איתור קברות הצדיקים בעיקר בגליל. על פי דבריו של גבי הוא לא עשה זאת כדי לטפח את הפניות לצדיק, אלא רק כדי להשריש את הקשר שבין העם השב לארצו, למקומות רבים בארץ, שיש בהם ציונים לזכרם של אבות האומה, בעיקר מדור המקרא ומדור התנאים.

יתכן וזו היתה כוונתו המקורית של ד"ר כהנא, אך ללא ספק הדברים רק הגבירו את כל המסעות לקברותיהם של הצדיקים השונים.

שמעתי פעם משפט מעניין מאחד מרבני חיפה. הוא התייחס לכך שאל בית הכנסת שלו הקפידו מאוד להגיע ביום השנה להוריהם, גם מחללי שבת ממש. הם הגיעו בדבקות רבה. והוא אמר, 'אני לא בטוח שכולם מפחדים מהקב"ה, אבל אני בטוח שממלאך המוות כולם מפחדים!'

אך יתכן שהנהירה אל המתים יסודה בתחושות פסיכולוגיות נוספות.

חיינו בעולם מסובך ובלתי מוגדר, מסיתים אותנו לפנות לעולם של מיסתורין, שכביכול מסוגל להוציא אותנו מאי הוודאות אל הוודאות.

כך נקשרו לאדמורי"ם וצדיקים תכונות של פתרון וודאי של הבעיות עמהן אנו מתמודדים. כך נקשרו כתרים מיוחדים לקברי הצדיקים, אליהם אנו פונים בחופשיות ובטבעיות, כאילו היו בין החיים.

בכל אלה הגישה האמוציונלית שולטת לחלוטין. יתירה מזו, נראה שהנטיה להתקרב ולהתדבק למתים הולכת וגוברת מיום ליום.

סיכום

אם נסכם, אנו מוצאים היום שלוש גישות עקרוניות לנושא.

1. הגישה הראשונה היא גישת תלמידי הגר"א. להימנע ככל האפשר מלצאת לבתי העלמין. על פי גישה זו בוודאי שאין כל מקום לתפילה על קברותיהם של הנפטרים.

מורי חמי ע"ה שהיה פעילו מאוד בחברא קדישא איחוד של בתל אביב (ח"ק של יוצאי גרמניה שהיו עושים מלאכתם בהתנדבות בלבד!), היה מקפיד לומר לנו כדרך חיים, לא המתים יהללו י-ה ולא כל יורדי דמה, ואנחנו נברך י-ה מעתה ועד עולם הללויה. הואו של ואנחנו היא ואו הניגוד. רק לנו ניתנה המצווה והאפשרות להלל ולברך, המתים נפטרו מהכל.

2. הגישה השנייה המיוצגת לראשונה על ידי המהרי"ל, אמנם מחייבת תפילה בבתי העלמין, בהיותם מקום קדוש, אך על פי גישה זו אין בשום מקרה להתפלל אל המתים עצמם.

3. הגישה השלישית, מחייבת תפילה אל המתים עצמם, ונכפי שראינו כאן ההמונים הם שקובעים את ההתנהלות, ולא מורי ההוראה.

הסיכום החינוכי

לאור כל אלה מה נאמר אנחנו לתלמידנו ולילדנו? נוכל בוודאות תומר שבאשכנז היתה **הסתייגות מתפילה ישירה אל המתים**, וכאמור הגר"א הגדיל לעשות והורה שלא להגיע לבית העלמין כלל אלא בשעת הלווית המת.

נוכל עוד לומר, פסוקי איסור הלחש, הקסם והפניה אל המתים שבפרשת שופטים, מסיימים בפסוק אחד קצר וחשוב, וראו שניצמד אליו. (דברים יח),

(יג) תַּמִּים תִּהְיֶה עִם ה' אֶ-לֹהֶיךָ: ס

ונקרא את דברי רש"י המחנך הגדול, רש"י דברים פרק יח

(יג) תמים תהיה עם ה' אלהיך - התהלך עמו בתמימות ותצפה לו ולא תחקור אחר העתידות, אלא כל מה שיבא עליך קבל בתמימות ואז תהיה עמו ולחלקו:

לכן על כל אחד מעמנו לבחון, האם תפילה אל המת או בכלל התקרבות אליו, מגבירה את עמדתי

התמימה בפני הקב"ה, או שמא דווקא מרחיקה
היא את עמדת התמימה לפניו.
על פי קריטריון זה יקבע כל אחד מעמנו כיצד ליו
להתנהג וכיצד רוצה הוא לחנך את ילדיו.